

بررسی روش و راهبردهای تحقیق در مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم (نمونه موردی: ارتباط معماری با قرآن کریم)

هانیه اخوت*: استادیار، گروه معماری، پردیس فارابی دانشگاه تهران

دوفصلنامه تخصصی پژوهشهای میان‌رشته‌ای قرآن کریم

سال پنجم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۳، ص ۳۴-۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۴/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۶/۲۹

چکیده

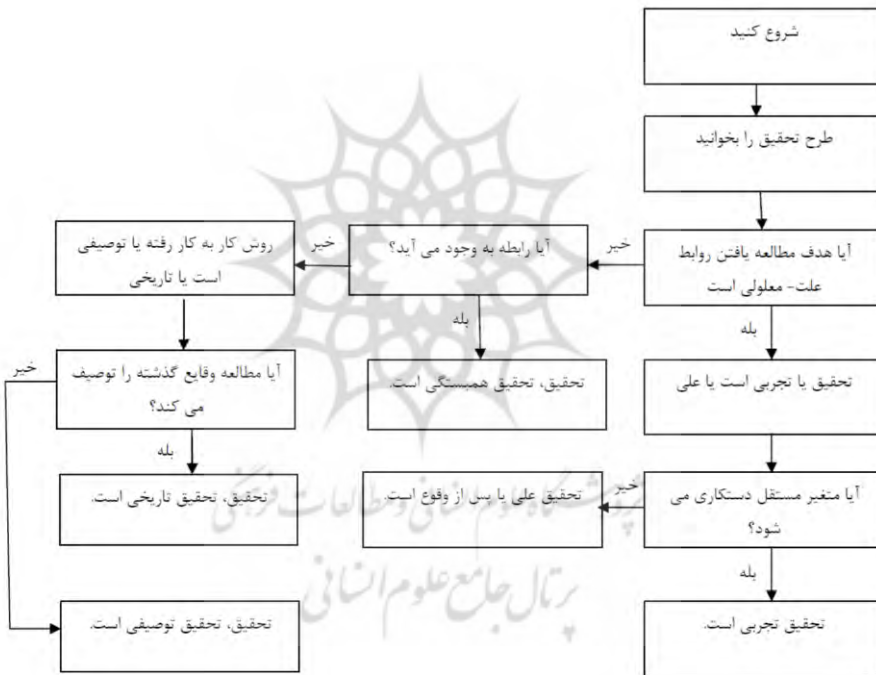
یکی از اساسی‌ترین مباحث مطالعات میان‌رشته‌ای دریافت روش‌شناسی تحقیق و راهبردهای نحوه تطبیق دو رشته با یکدیگر است؛ این مسئله هنگامی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که درباره تطبیق یک رشته با مفاهیم قرآن کریم باشد. اخیراً بسیاری از معماران، علاقه‌مند به تحقیق و شناخت جایگاه معماری و کلیدواژه‌های آن در قرآن کریم می‌باشند و لذا در اینجاست که آشنایی با روش‌های تحقیق در این زمینه اجتناب‌ناپذیر است. این مقاله با رویکرد بررسی روش و راهبردهای تحقیق در مطالعات بین رشته معماری و قرآن کریم شکل گرفته و برای این کار علاوه بر بررسی مطالعات سایر پژوهشگران در این زمینه به تحقیقاتی که به‌طور ویژه به معماری و قرآن کریم پرداخته‌اند و ارزیابی روش‌شناسی آنها، توجه شده است؛ نتایج پژوهش نشان می‌دهد چنانچه در رشته معماری پژوهشی بین‌رشته‌ای با قرآن کریم انجام شود، روش تحقیق آن از نوع کیفی و توصیفی - تحلیلی است، به شکلی که متغیر قرآن ثابت است و دست‌کاری نمی‌شود و تنها محقق در آن به توصیف و تفسیر آیات می‌پردازد و کلیدواژه‌های موردنظر تحقیق را در آیات قرآن می‌یابد و جایگاه آنها را در قرآن مشخص و بر اساس ویژگی‌های مشخص شده به نقش قرآنی کلیدواژه‌ها را پی می‌برد. به منظور سهولت و دقت کار، محقق از راهبردهای آیه محور و سیاق محور در پژوهش استفاده می‌کند که متناسب با موضوع، کلیدواژه‌های متناظر در قرآن انتخاب می‌شود و سپس تعدادی از آیات قرآن که در آنها کلیدواژه‌های محقق و مشتقات آن ذکر شده انتخاب و در آنها تدبیر می‌گردد؛ در ضمن راهبردهای مذکور محدودیت‌ها و مشکلاتی را در بردارند که در این مقاله به آن پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: روش تحقیق، معماری، قرآن کریم، مطالعات میان‌رشته‌ای

۱- مقدمه

بر اساس ماهیت و روش، تحقیقات علمی را می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد که عبارتند از: تحقیقات تاریخی، توصیفی، همبستگی، علی و تجربی. هدف تحقیق تاریخی، به کار بردن داده‌های مربوط به واقعیت‌های مرتبط با رویدادهای گذشته و تفسیر آن‌ها است. از این طریق می‌توان به عوامل مؤثر در بروز وقایعی که در گذشته رخ داده، پی برد و رویدادهای زمان حال را بهتر شناخت. تحقیق تاریخی کمک می‌کند تا با تحلیل داده‌ای مربوط به عادات، رسوم، سنت‌ها و چگونگی انجام اموری که به نحوی در گذشته بوده‌اند، درک بیشتری به دست آوریم (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۵: ۴۵). اگر محقق تاریخی دقت کافی داشته باشد، می‌تواند طوری عمل کند که اعتبار علمی کارش کاهش نیابد. او باید اولاً مدارک و اسناد را بررسی و ارزیابی کند و اسناد و شواهد معتبر را مبنای تحقیق خود قرار دهد. ثانیاً تا حد امکان مدارک و شواهد موردنیاز را کامل نموده و بین آنها ارتباط منطقی برقرار کند. ثالثاً از دخالت دادن نظریات شخصی و تعبیر و تفسیرهای غیرمنطقی خودداری نماید و با استفاده از شیوه مقایسه مدارک و شواهد و تحلیل منطقی آنها گسستگی‌های اسناد را برطرف کند. در تحقیقات توصیفی محقق به دنبال چیستی و چگونه بودن موضوع است و می‌خواهد بداند ماهیت پدیده، متغیر، شیء، یا مطلب چیست و چگونه است؛ به عبارت دیگر این تحقیق وضع موجود را بررسی می‌کند و به توصیف منظم و نظام‌دار وضعیت فعلی آن می‌پردازد و ویژگی‌ها و صفات، ماهیت، فرآیندها و روندهای آن را مطالعه و در صورت لزوم ارتباط بین متغیرها را بررسی می‌نماید. تحقیقات توصیفی هم جنبه کاربردی دارد و هم جنبه معنایی، لذا اکثر مطالعات میان‌رشته‌ای به روش تحقیق توصیفی انجام می‌شود. تحقیقات همبستگی یا همخوانی برای کسب اطلاع از وجود رابطه بین متغیرها انجام می‌پذیرد، ولی در آنها الزاماً کشف رابطه علت و معلولی موردنظر نیست. در تحقیق همبستگی بر کشف وجود رابطه بین دو گروه از اطلاعات تأکید می‌شود. در این تحقیقات محقق می‌خواهد بداند که آیا بین دو چیز یا دو گروه اطلاعات رابطه و همبستگی وجود دارد یا خیر؛ یعنی اینکه آیا تغییر در یکی با تغییر در دیگری همراه است یا خیر و اگر چنین ارتباطی وجود دارد از چه نوع و میزان آن چقدر است. در تحقیقات علی (پس‌رویدادی)، کشف علت‌ها یا عوامل بروز یک رویداد یا حادثه یا پدیده موردنظر است؛ بنابراین پس از آنکه واقعه‌ای روی داد تحقیق درباره آن شروع می‌شود. در اینجا محقق در متغیرها دخل و تصرفی نداشته، اساساً حضور ندارد و آنها را نمی‌شناسد. بلکه تحقیق علی را انجام می‌دهد تا این متغیرها و عواملی که باعث بروز واقعه شده است

شناسایی کند. تحقیقات علی از نوع کاربردی هستند و نتایج آنها برای جلوگیری از تکرار حوادث و وقایع نامطلوب یا توسعه وقایع و حوادث مطلوب مورد استفاده قرار می‌گیرد و در آخر تحقیقات تجربی است که در نگاه اول چنین به نظر می‌رسد که این نوع تحقیقات به علوم تجربی و طبیعی اختصاص دارد و در حوزه علوم انسانی مطرح نیست؛ زیرا این تحقیقات بر اساس وجه مشخصه اصلی خود یعنی کنترل متغیرها و مشاهده پدیده و سنجش رابطه علت و معلولی بین متغیرها و حضور فعال محقق در صحنه آزمایش شناخته می‌شوند. (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۸۶) در نمودار زیر انواع روش‌های تحقیق و موارد استفاده آنها نشان داده شده است.



نمودار ۱: نحوه استفاده از روش‌های تحقیق در شرایط مختلف، مأخذ: حافظ نیا، ۱۳۹۲

بنابر توضیحاتی که داده شد، روش‌شناسی تحقیق در مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم معمولاً از نوع روش توصیفی- تحلیلی است که در ادامه به چگونگی استفاده از این روش در مطالعه بین رشته معماری با مباحث قرآن کریم پرداخته می‌شود.

۲- تحقیقات توصیفی

به این دلیل روش تحقیق توصیفی بیشتر در تحقیقات بین‌رشته‌ای قرآن کریم مورد استفاده قرار می‌گیرد که در این روش یافته‌های آن از طریق داده‌های آماری و یا کمی کردن حاصل نشده است. در واقع این روش تلاشی است جهت توصیف غیر کمی از موقعیت‌ها، حوادث و نیز مقایسه موضوعی با سایر مباحث علمی که قبلاً به اثبات رسیده‌اند که این مهم با توجه به جزئیات و همچنین سعی برای ارائه تعبیر و تفسیر معانی صورت می‌پذیرد. به این ترتیب می‌توان گفت از آنجا که روش‌های بسیار متنوعی در این حیطه می‌گنجد، لذا تعریفی جامع که بتواند بیانگر تمامی جنبه‌های روش توصیفی باشد به راحتی قابل بیان نمی‌باشد و مستلزم تبیین دیدگاه‌های مختلف نظری در این رابطه است (دلاور، ۱۳۹۱: ۲۲۳). این گونه تحقیقات از نظر شیوه نگارش و پرداختن به مسئله تحقیق به دو دسته تقسیم می‌شود:

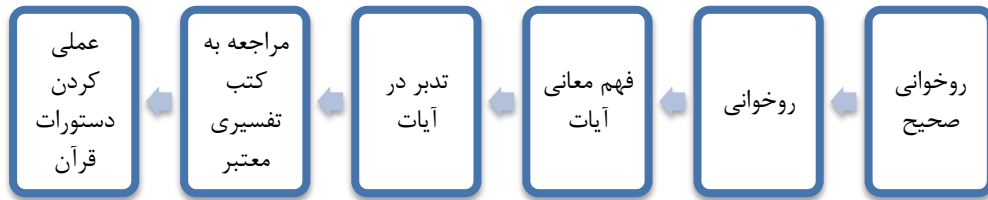
- تحقیقات توصیفی محض: محقق صرفاً به کشف و تصویرسازی ماهیت، ویژگی‌ها و وضعیت موجود موضوع تحقیق می‌پردازد.
- تحقیقات توصیفی - تحلیلی: محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونگی بودن و چرایی وضعیت مسئله و ابعاد آن می‌پردازد. از ویژگی‌های تحقیق توصیفی - تحلیلی این است که محقق در موقعیت و وضعیت متغیرها نقش ندارد و آنها را دستکاری و کنترل نمی‌کند و صرفاً آنچه را وجود دارد مطالعه کرده و به توصیف و تشریح آن می‌پردازد. همچنین تحقیقات توصیفی ممکن است به ارائه نظریه منتهی می‌شود. لذا تحقیقی که مبنی بر مطالعه بین‌رشته‌ای قرآن کریم باشد به دلیل اینکه متغیر قرآن ثابت است و دستکاری نمی‌شود و تنها محقق در آن به توصیف و تفسیر آیات آن می‌پردازد و کلیدواژه‌های مورد نظر تحقیق را در آیات قرآن می‌یابد، در دسته توصیفی - تحلیلی قرار می‌گیرد. همچنین تحقیقات توصیفی - تحلیلی را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد که عبارتند از:
- تحقیق توصیفی - پیمایشی: هدف آن شناخت صفات، ویژگی‌ها، عقاید، نگرش‌ها، رفتارها و سایر مسائل افراد جامعه از طریق مراجعه به آنهاست.
- تحقیق توصیفی موردی یا ژرفانگر: این تحقیق عبارت است از مطالعه یک مورد یا یک واحد و کاوش عمیق در مورد آن. در واقع در این نوع تحقیقات یک مورد از جهات مختلف هر پدیده

مورد بررسی قرار می‌گیرد و ضمن توصیف ویژگی‌ها و صفات آن به تجزیه و تحلیل علت یا علل بعضی از کنش‌ها و واکنش‌های آن پرداخته می‌شود.

- تحقیق توصیفی تحلیل محتوا: این تحقیق به منظور توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم، متن‌ها، پدیده‌ها و فضاها به صورت نظام‌دار انجام می‌شود. در واقع قلمرو این نوع تحقیق را متن‌های مکتوب، شفاهی، تصویری و فضایی درباره موضوعی خاص تشکیل می‌دهد. محقق در چنین تحقیقی به دنبال تجزیه و تحلیل و توصیف مطالب است (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۷۲).

۳- تحقیقات بین‌رشته‌ای قرآن کریم

یکی از حوزه‌های تحقیقات قرآنی مطالعات تطبیقی بین قرآن و سایر علوم است که از دیرباز مورد توجه مفسران قرآن و برخی صاحب‌نظران و پژوهشگران بوده است. روش‌های فهم متون دینی مسئله‌ای نیست که همگان بر آن اتفاق نظر داشته باشند. به همین سبب یکی از دلایل انشعاب در فرق اسلامی همین مسئله روش فهم دین بوده است (آخوند خراسانی، ۱۴۰۶ ق: ۶۵). عده‌ای فهم دین را جز با قرآن ممکن ندانسته و منکر جایگاه روایات شده‌اند. عده‌ای تنها حدیث را مبنای حل مسائل دانسته و منکر حجیت ظاهر قرآن شده، آن را بوسیده و به کناری نهاده‌اند. عده‌ای قیاس و تمثیل و استحسان و تاویل را جایز دانسته و برخی منکر تعقل در دین شده‌اند (مطهری، ۱۳۷۲: ۲۵؛ مطهری، ۱۳۸۰: ۹۶). قرآن کریم کتاب هدایت و راهنمایی همه انسان‌ها در طول تاریخ پس از نزولش بوده است و اختصاص به عصری خاص یا اقلیمی مخصوص و یا نژادی ویژه ندارد (مدثر / ۳۱ و قلم / ۵۲). زبان قرآن زبانی جهانی و منطبق با فطرت انسان‌هاست (روم / ۳۰). همگان به تدبیر در قرآن دعوت و ترغیب شده‌اند. اگرچه هر کس به تناسب سطح معرفتی خود از آن بهره خواهد برد و البته فرد بهره‌مند باید به قواعد ادبیات عرب و سایر علوم پایه مؤثر در فهم قرآن آگاه باشد (جوادی آملی، ۱۳۷۹: ۴۲). شاید بتوان گفت که زنجیره تلقی وحی تا عمل در جامعه قرآنی را می‌توان با روخوانی و روان‌خوانی فهم آیه، تدبر، تفسیر و به عمل درآوردن تبیین کرد (نمودار ۲).



نمودار ۲: زنجیره عملی کردن دستورات قرآن، مأخذ: لطیفی، ۱۳۹۰: ۲۷

این شیوه تحقیقاتی مبانی و قواعد و آسیب‌های خاص خود را دارد که در ادامه بررسی می‌شود:

۳-۱- جواز و حجیت تفسیر علمی

از آنجا که مفسر قرآن، در تفسیر آیات، مطالب را به خدا نسبت می‌دهد نیازمند دلایل و قراین قطعی و علمی است که گاهی از آیات دیگر قرآن و روایت معصومین (ع) و برهان‌های عقلی اخذ می‌شود. یافته‌های علوم نیز هرگاه قطعی یا اطمینان آور باشند می‌توانند قرینه‌ی فهم و تفسیر آیات قرار گیرند و در این صورت تفسیر قرآن با آن‌ها جایز است؛ به عبارت دیگر از آنجا که حجیت علم قطعی ذاتی است چنین تفسیری معتبر و حجت است. لازم است یادآوری شود که هرچند مطالب قطعی و اطمینان آور در علوم طبیعی و انسانی اندک است این مطلب به اصل این مدعا زیان نمی‌زند. سرچشمه‌های تفسیر علمی را در احادیث اهل بیت علیهم السلام و تفاسیر قدیمی قرآن نیز می‌توان یافت. روایات کیهان‌شناسی، طبی، روش زندگی، اقتصادی، حکومتی و سیاسی و... در میراث اسلامی فراوان وجود دارد، هرچند نیازمند پالایش است. روایات معصومین علیهم السلام دلیلی بر این مدعاست که ایشان در بسیاری از آیات قرآنی به طرح مباحث علمی پرداخته‌اند.

۳-۲- ممنوعیت کاربرد غیرعلمی در تفسیر آیات

یکی از مبانی تفسیر این است که مراد از تفسیر قرآن کشف معانی و مقاصد آیات و بیان آن‌ها است؛ به عبارت دیگر، بیان مراد استعمالی و جدی در آیات قرآن هدف اصلی مفسر است. این کشف و بیان نیاز به دلیل و قرینه دارد ولی از هر قرینه و دلیلی نمی‌توان برای تفسیر آیات قرآن استفاده کرد چرا که برخی را عقل نمی‌پذیرد و برخی از طرف شارع ممنوع شده است (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۵: ۸۶).

برخی از مطالب علوم تجربی که به حد بداهت حسی رسیده یا با دلیل عقلی هم چون ریاضیات، پشتیبانی می‌شود می‌تواند یقینی باشد. برای مثال گردی و حرکت زمین و نیروی جاذبه آن از مواردی است که در عصر ما به حد بداهت حسی رسیده است، پس می‌توان آیات قرآن را بر اساس آن تفسیر کرد.

۳-۳- گستره و قلمرو قرآن و علوم

در این جا می‌توان از دیدگاه اعتدالی نام برد که بر اساس آن نباید انتظار داشته باشیم همه جزئیات علوم بشری از قرآن استخراج شوند. بلکه قرآن خطوط کلی را در راستای هدایت بشر به سوی خدا بیان کرده است؛ اما در همین راستا اشارات زیادی به علوم طبیعی، انسانی، عقلی و عرفانی دارد. این خطوط اساسی و اشارات علمی می‌تواند در جهت‌دهی به علوم بشری به‌ویژه علوم انسانی کاملاً مؤثر شود تا آنجا که به تولید علم جدید منتهی گردد. باید یادآوری کرد که هدف هدایتی قرآن با آنچه علوم انسانی در اختیار آنان قرار می‌دهد گره خورده است. از این رو میان قرآن و علوم انسانی تعامل زیادی وجود دارد در حالی که این تعامل در میان قرآن و برخی علوم مثل علوم طبیعی کمتر است.

۳-۴- سازگاری قرآن و علم

مشاهده‌ده‌ها مورد تشویق به علم در این کتاب و بیش از ۷۰۰ بار به کار رفتن ماده علم در آن و اشاره به علوم تجربی در بیش از ۱۰۰۰ آیه قرآن، نشان می‌دهد نه تنها نشانه‌ای بر علم ستیزی در قرآن وجود ندارد، بلکه دلایل فراوانی بر علم‌پذیری این کتاب آسمانی در دست است.

۳-۵- عدم تعارض واقعی بین قرآن و علم

تعارض واقعی بین علوم و آیات قرآن وجود ندارد و اگر تعارضی ظاهری بین آنها پدیدار شود با اندک تأملی برطرف می‌شود؛ به عبارت دیگر در تعارضات یا در مقدمات علم تجربی و یا در فهم دلالت آیه قرآن خطایی رخ داده که موجب تعارض شده است؛ بنابراین در هنگام تعارض ظاهری، باید به دنبال راه‌حل منطقی و معقول باشیم (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۸: ۱۲۰). لازم به ذکر است این تعارضات در مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم پررنگ‌تر است و بنابراین بایستی پژوهشگران علوم مختلف راجع به مسئله‌ای که قصد دارند جایگاه آن را در قرآن بررسی کنند، مطالعات کامل داشته باشند و نیز به تفاسیر معتبر قرآن مراجعه نمایند.

۴- روش‌شناسی تحقیق بین‌رشته‌ای معماری با قرآن کریم

در این بخش روش تحقیق مابین رشته معماری با مباحث قرآن کریم بررسی می‌گردد. معمولاً پژوهش‌های قرآنی در معماری با یک راهبرد و روش انجام نمی‌شود. اگرچه این تکثر به جای خود شایان توجه و حتی ممدوح است ولی دسته‌بندی و مرتب ساختن فرآیند آنها می‌تواند پژوهش میان‌رشته‌ای را در معماری تسهیل کند و افق‌های جدیدی را پیش روی محققان علاقه‌مند بگشاید. نکته مهم این است که این پژوهش‌ها همگی از جنس تدبر هستند و هیچ‌یک ادعای تفسیر آیات قرآن ندارد. از این رو در صورت برخورداری از عمق لازم در تدبر شاید بتوان آن‌ها را در دسته تفسیرهای قرآن با سبک و جهت‌گیری معماری و یا حتی روش زندگی طبقه‌بندی کرد. برای شناخت انواع تحقیقات مابین معماری و قرآن کریم، مقالات متعددی که تا به حال در این زمینه نوشته شده‌اند، ارزیابی شد و پس از مطالعه روش تحقیق آنها پنج راهبرد به شرح جدول ۱ بیان شد (لطیفی، ۱۳۹۰: ۵۱). نکاتی که از بررسی مقالات متعدد در این زمینه به دست آمد نشان می‌دهد در هیچ جای قرآن عبارتی وجود ندارد که به عنوان توصیفی از مصنوعات یا راهنمایی مذهبی برای ساختن یا ارزیابی اشکال بصری ملموس تفسیر گردد. روشن است قرآن در باب مسائلی چون نماز یا حج که مختص مسلمانان است به صراحت اظهار نظر می‌کند؛ اما در باب فعالیت‌های هنر و معماری هیچ تعریف مستقیم یا غیرمستقیمی ارائه نمی‌کند؛ بنابراین بررسی معماری در قرآن کریم به یک کل منسجم ختم نمی‌شود و نهایتاً به مجموعه‌ای از مشاهدات پراکنده می‌انجامد که در دو دسته جای می‌گیرند ارجاعات مستقیم به مصنوعات یا ابنیه و اشاره‌های غیرمستقیم برای ساخت مصنوعات و طراحی اماکن (رضایی هفتاد، ۱۳۸۹: ۱۵۲) در وهله نخست ارجاعات مستقیم به مقوله‌های مختلف ساخت و مخصوصاً ساختمان‌سازی به چشم می‌خورد. در دسته دیگری از آیات اشیاء ملموسی دیده می‌شوند که تنها یک‌بار ذکر شده‌اند. برای مثال در بخشی از آیات قرآن آمده که سلیمان به منظور آزمودن ملکه سبأ و نهایتاً به منظور نشان دادن تفوق خود بر او دستور ساخت یک صرح پوشیده یا مفروش از آبگینه را صادر می‌کند. واژه «صرح» که معمولاً به بنای مجلل یا کاخ ترجمه می‌شود در آیه ۳۸ سوره قصص و آیه ۳۶ سوره مؤمن نیز ذکر شده است. دسته دوم از عبارات قرآنی که به هنرهای مختلف ناظر و مربوطند، شامل واژه‌های بسیار معمولی‌اند. واژه‌های متعددی برای اشاره به محل سکونت وجود دارد. از جمله «قریه» در آیه ۵۱ سوره فرقان که معمولاً برای اشاره به شهر و محل‌های کوچک‌تر به کار می‌رود و یا «مدینه» واژه‌ای که تنها دو بار در قرآن به کار رفته است (قصص ۱۸ و ۲۰) و معانی

نهفته بسیاری در بردارد. «بیت» واژه عام برای خانه است که حریمی خصوصی به شمار می‌رود (آل‌عمران/۴۹) و کلیه معماران از گذشته تا بحال خانه‌ها را مطابق این سنت اسلامی می‌ساخته‌اند. کلمه «دار» در آیات مختلفی به کار رفته (بنی‌اسرائیل/۵) و تفاوت چندانی با بیت ندارد جز آنکه کلمه «دار» در عبارت «الدار الاخره» در آیه ۸۳ سوره قصص به معنای جهان پس از این دلالتهای گسترده‌تری در بردارد. دسته سوم اصطلاحات قرآنی شامل واژه‌هایی است که فارغ از معنای اصلی خود در زمان پیامبر یا بعد از آن در معانی خاص مسلم آنان به کار رفته‌اند که دو واژه بسیار مهم «مسجد» و «محراب» از آن جمله است. مسجد (محل سجده) ۲۸ بار در قرآن به کار رفته است. در ۱۵ مورد با صفت «الحرام» به کار می‌رود که ناظر بر مکانی مقدس در مکه است و این مکان مقدس کعبه یا خانه مقدس است (رضایی هفتاد، ۱۳۸۹: ۱۵۹). با این حال درباره شکل کعبه یا مکان پیرامون آن هیچ سخنی به میان نیامده است.

جدول ۱: راهبردهای تحقیق در مطالعات بین‌رشته‌ای قرآن کریم، مأخذ: لطیفی، ۱۳۹۰: ۵۱

راهبرد	توضیح	نقاط قوت	محدودیت و ضعف‌ها
آیه محور	متناسب با موضوع، کلیدواژه‌های متناظر در قرآن	- سهولت در دسته‌بندی نکات تدبری ذیل هر آیه	- محدودیت در کلیدواژه‌ها خصوصاً در موضوعات جدید
	انتخاب می‌شود، سپس تعدادی از آیات قرآن که در آنها کلیدواژه‌های محقق و مشتقات آن ذکر شده انتخاب و در آنها تدبر می‌شود.	- سرعت بالای محقق در مقایسه با راهبردهای دیگر	- غفلت از مفاهیمی که در آیات دیگر هستند ولی کلیدواژه محقق در آنها نیست.
سیاق محور	همانند تدبر آیه محور است. با این تفاوت که آیه در قالب سیاق (دسته آیات کنار هم که با عنوان رکوع شناخته می‌شود) بررسی می‌شود.	- توجه به سیاق‌ها (دسته آیات) مرتبط با هم) و اکتفا نکردن به تک آیه‌ها - انعطاف در گسترش و یا ضیق موضوع	- ابهام در تقسیم‌بندی سیاق‌ها - زمان بر بودن تحقیق در مقایسه با راهبرد آیه محور

سوره	پیش از آنکه مسئله خاصی	- سازگاری با تقسیم‌بندی توفیقی	- همه ابواب موضوع لزوماً در
محور	موردنظر باشد، سوره خاصی	رسول اکرم از قرآن بر اساس سوره	یک سوره نیامده است.
	(که نوعاً غرض اصلی در آن	- مشخص بودن محدوده تحقیق	- غفلت از ابعاد دیگر موضوع
	وجود دارد) آیه به آیه بررسی	برای محقق	در آیات و سوره‌های دیگر
	می‌شود.	قرآن	
داستان	بررسی داستان‌های قرآنی در	- جذابیت، ملموس بودن و	- محدودیت در تعداد
محور	کل قرآن به جای تأکید بر	فهمیدنی بودن داستان	داستان‌های قرآنی و نبود قرآن
	آیه، سوره و یا سیاق خاص	- مشخص بودن محدوده آیات	در مقام داستان‌گویی
	داستان‌های قرآنی		- محدود نبودن نکات به
			داستان‌ها و بیان نکات مهم در
			خارج قالب داستان‌های قرآنی
مسئله	متناسب با موضوع تحقیق	- مسئله محور بودن و قابلیت	- احتمال طراحی ضعیف مسائل
محور	مسائل متناظر در معماری	پاسخگویی به مسائل نو	- زمان بر بودن در مقایسه با
	شناخته و با مرور کل قرآن و	- محدود نبودن به کلیدواژه،	همه راهبردهای قبلی
	تدبر در آیات بررسی می‌شود.	سیاق، سوره و داستان	- همه افراد به لحاظ علمی
	محقق نکات تدبری ذیل هر	- جامعیت در بررسی همه آیات	توانایی اجرای چنین تحقیقی را
	آیه را به صورت شبکه‌ای	قرآن	ندارند.
	مفهومی مرتب می‌کند.		

بر این اساس بیشتر تحقیقات میان‌رشته‌ای قرآن کریم با معماری، بر پایه روش‌های آیه محور و سیاق محور است؛ زیرا در بیشتر موارد کلمه موردنظر از آیات قرآن استخراج می‌گردد و محقق بیشتر به دنبال آن است که تا چه حد از کلمات مرتبط با معماری در قرآن استفاده شده است. برای مثال محقق کلمه خانه را در نظر می‌گیرد و برای شناخت جایگاه آن در قرآن و آیاتی که کلمه خانه در آن به کار رفته است، ابتدا این آیات را استخراج و سپس به تفسیر آیات می‌پردازد. از این طریق محقق به کلیدواژه موردنظر در قرآن پی می‌برد و حتی با مراجعه به تفاسیر معتبر قرآن نکاتی در مورد نحوه احداث آن، کالبد آن و معماری بنا پی می‌برد. از این رو چنین تحقیقی از نوع کیفی و یا به عبارت

دیگر توصیفی-تحلیلی است و به نظر می‌رسد یکی از راه‌های مطمئن برای تحقیق در میان رشته معماری با مباحث مطرح در قرآن کریم باشد.

۵- نتیجه‌گیری

ابزارهای تفسیر و بسیاری از خصوصیات تفسیری تغییر می‌یابد ولی شیوه حاکم بر همه آنها به صورت ثابت باقی می‌ماند؛ از جمله عناصر ثابت وضع کیفیت دلالت، فهم عرفی حاکم بر عصر نزول آیات و روایی حاکم بر تفسیر قرآن است. به رغم برخی از استدلال‌ها، توضیح عناصر معماری برحسب آموزه‌های مستخرج از قرآن کار دشواری است. این دیدگاه تنها در ظاهر درست می‌نماید و بسیاری از مسائل را نادیده گرفته است. در این مقاله روش‌شناسی تحقیق در مطالعه میان‌رشته‌ای قرآن کریم مورد بررسی قرار گرفت و به طور ویژه روش تطبیق رشته معماری با مباحث قرآن کریم مطرح شد. در اکثر موارد چنانچه در رشته معماری پژوهشی بین‌رشته‌ای با قرآن کریم انجام شود، روش تحقیق آن از نوع کیفی و توصیفی-تحلیلی است، به شکلی که متغیر قرآن ثابت است و دستکاری نمی‌شود و تنها محقق در آن به توصیف و تفسیر آیات می‌پردازد و کلیدواژه‌های موردنظر تحقیق را در آیات قرآن می‌یابد و جایگاه آنها را در قرآن مشخص و بر اساس ویژگی‌های مشخص شده به نقش قرآنی کلیدواژه‌ها پی می‌برد. به منظور سهولت و دقت کار، محقق از راهبردهای آیه محور و سیاق محور در پژوهش استفاده می‌کند؛ که متناسب با موضوع، کلیدواژه‌های متناظر در قرآن انتخاب می‌شود و سپس تعدادی از آیات قرآن که در آنها کلیدواژه‌های محقق و مشتقات آن ذکر شده انتخاب و در آنها تدبر می‌شود. سهولت در دسته‌بندی نکات تدبری ذیل هر آیه و سرعت بالای محقق در مقایسه با راهبردهای دیگر از مزایای این روش است. به خصوص که اخیراً با استفاده از نرم‌افزارهای قرآنی، به راحتی می‌توان تعداد و موقعیت کلیدواژه موردنظر را در آیات قرآن پیدا کرد. ولیکن در این زمینه مشکلاتی از قبیل محدودیت در کلیدواژه‌ها خصوصاً در موضوعات جدید و غفلت از مفاهیمی که در آیات دیگر هستند ولی کلیدواژه محقق در آنها نیست، وجود دارد که برای حل این مشکل بایستی با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با راهبرد مسئله محور که محدود به کلیدواژه، سیاق، سوره و داستان نیست و در بررسی همه آیات قرآن جامعیت دارد نگاهی جامع به آیات قرآن و تفاسیر آن داشت و به مفاهیم دیگری که در قرآن بیان شده نیز توجه کرد. در انتها لازم به ذکر است بنا به ماهیت رشته معماری بیشتر پژوهش‌های میان این رشته و قرآن کریم به روش و راهبردی که در

این مقاله به آن اشاره شد، انجام می‌پذیرد و سایر رشته‌ها بر طبق ماهیت و محتوای متفاوتی که دارند از روش‌های تحقیق دیگری بهره می‌گیرند. حتی در برخی از رشته‌های هنری مانند تئاتر دیده شده که از راهبرد داستان محور (با استناد به داستان یوسف و زلیخا در قرآن) برای پژوهش استفاده می‌شود و بنابراین موارد ذکر شده در مقاله برای سایر رشته‌های مرتبط با معماری و حتی زیرشاخه‌های آن عمومیت ندارد.

منابع

قرآن کریم.

- آخوند خراسانی (۱۴۰۶ ق). *کفایه الاصول*. شرح سید محمدحسین شیرازی، قم: دارالایمان.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۹). *تسنیم: تفسیر قرآن کریم*. تنظیم و ویرایش از علی اسلامی، قم: مرکز نشر اسراء.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۲). *روش تحقیق در علوم انسانی*. چاپ نوزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت).
- دلاور، علی (۱۳۹۱). *روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی*. چاپ چهارم، تهران: نشر ویرایش.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۵). *منطق تفسیر قرآن ۲ (روش‌ها و گرایش‌های تفسیری قرآن)*. قم: مرکز جهانی علوم اسلامی.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۸). *روش‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای در تفسیر قرآن*. فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، شماره ۳۲، ۱۳۰-۱۱۵.
- رضایی هفتاد، حسن (۱۳۸۹). *هنر معماری و قرآن*. فصلنامه بینات، سال هفدهم، ۱۷۶-۱۵۲.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: آگاه، چاپ سیزدهم.
- لطیفی، میثم (۱۳۹۰). *روش‌شناسی راهبردهای تدبر در قرآن کریم: استقرایی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مدیریت اسلامی در دهه اخیر*. اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره دوم، شماره پیاپی ۱۰، ۵۵-۲۵.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۰). *ده گفتار*. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). *آشنایی با قرآن*. تهران: صدرا.